

Course name: "Economic Evaluation of Investments"

Week 7: Investment Project: development and implementation stages

Номи фан: Баҳодиҳии иқтисодии сармоягузорӣ
(*Economic Evaluation of Investments*)

МАВЗЎИ 7. Лоиҳаи сармоягузорӣ: марҳилаҳои таҳия ва татбиқи он

Нақшаи лексия:

1. Марҳилаи пеш аз сармоягузорӣ
2. Марҳилаи сармоягузорӣ
3. Марҳилаи бакорандозӣ (амалкунӣ)

1. Марҳилаи пеш аз сармоягузорӣ

Мақсади лексия: омӯхтан ва муайян кардани давомнокии *давраи* лоиҳаи сармоягузорӣ ва марҳилаҳои он.

Давраи ҳаётии лоиҳаи сармоягузорӣ - ин давраи вақт байни лаҳзаи пайдоиши лоиҳа ва лаҳзаи барҳамдиҳии он мебошад.

Дар ин лексия мо *давраи ҳаёти* лоиҳаи сармоягузориро бо мисоли лоиҳаи сохтмони корхонаи истеҳсоли баррасӣ хоҳем кард. Интихоби ин мисол ба он вобаста аст, ки ин намуди лоиҳаи сармоягузорӣ маъмултарин аст. Барои лоиҳаҳои дигар самтҳо, мазмуни мушаххаси марҳилаҳои ҳаёт (*давра*) метавонад тағйир ёбад, вале моҳият бетағйир мемонад.

Давраи ҳаётии лоиҳаи сармоягузорӣ ба се марҳила тақсим мешавад:¹

1. Марҳилаи пеш аз сармоягузорӣ.
2. Марҳилаи сармоягузорӣ.
3. Марҳилаи амалкунӣ.

¹ Васюхин О.В., Павлова Е.А. Экономическая оценка инвестиций. Учебное пособие. – СПб: СПб НИУ ИТМО, 2013. – 98 с.

Марҳилаи пеш аз сармоягузорӣ - ин давраи вақт байни лаҳзаи пайдоиши концепсияи ибтидоии лоиҳа ва лаҳзаи қабули қарори ниҳой оид ба татбиқи он мебошад.

Дар *марҳилаи пеш аз сармоягузорӣ* як лоиҳа аз якчанд вариантҳои сармоягузорӣ интихоб карда мешавад ё аз якчанд лоиҳа (мустақил ё иловагӣ) барномаи сармоягузорӣ тартиб дода мешавад. Қарор дар бораи интихоби варианти сармоягузорӣ дар асоси самаранокӣ ва хавфнокии муқоисавии ҳар як лоиҳа, инчунин аз рӯи захираҳои мавҷуда қабул карда мешавад.

Марҳилаи пеш аз сармоягузорӣ зермарҳилаҳои зеринро дар бар мегирад:

1. *Ташаккули концепсияи ибтидоии лоиҳа*. Ҳар як лоиҳа бо пайдоиши идея ва мушаххас кардани натиҷаи дилхоҳ оғоз меёбад.

2. *Таҳлили имкониятҳои сармоягузорӣ барои татбиқи лоиҳа*. Талабот ба захираҳои молиявӣ арзёбӣ шуда, манбаъҳои имконпазири ба даст овардани ин захираҳо баррасӣ карда мешаванд.

3. *Тадқиқоти маркетингӣ (таҳлили бозор)*. Сатҳи талабот ба молҳо ё хидматҳое, ки лоиҳа истеҳсол мекунад, арзёбӣ карда мешавад. Истеъмолкунандагони маҳсулот муайян карда мешаванд. Рақобат дар бозори ин соҳа ва минтақа баҳо дода мешавад.

4. *Таҳияи нақшаи бизнес*. Мақсади асосии нақшаи бизнес ин нишон додани ҷолибияти лоиҳа ба сармоягузори эҳтимолӣ мебошад.

5. *Интихоби маҳалли ҷойгиршавии корхонаи сохтшаванда* (агар татбиқи лоиҳаи сармоягузорӣ сохтмонро дар бар гирад).

6. *Ҷустуҷӯи сармоягузoron*. Лоиҳаи сармоягузорӣ метавонад пурра аз ҳисоби маблағҳои худ сармоягузор ё бо ҷалби *сармояи қарзӣ амалӣ карда шавад*. Дар баробари ин таносуби сармояи худӣ ва *сармояи қарзӣ* дар сохтори манбаъҳои сармоягузорӣ метавонад гуногун бошад.

7. *Тақсимоти маблағгузорӣ барои корҳои лоиҳакашӣ ва ҷустуҷӯӣ.*

8. *Гузаронидани озмун барои корҳои лоиҳакашию ҷустуҷӯӣ ва бастанӣ шартнома бо лоиҳакаш.* Чун коида корҳои лоиҳакашию ҷустуҷӯӣ аз руи шартнома ба чо оварда мешаванд. Фармоишгар озмун (тендер) эълон мекунад, ки дар он метавонад иштирок намояд *ташкilotҳои лоиҳакашӣ*. Ҳангоми қабули қарор он ба назар гирифта мешавад: *сметаи* хароҷоти коҳҳои лоҳакашию ҷустуҷӯӣ, инчунин обрӯи ташкилоти лоиҳакашӣ, муҳлати анҷом додани кор ва ғайра.

2. Марҳилаи сармоягузорӣ

Марҳилаи сармоягузори - давраи вақт аз оғози корҳои лоиҳакашӣ ва тадқиқотӣ то ба давраи лоиҳакашӣ расидани корхонаи *коркунанда*.

Марҳилаи сармоягузорӣ аз марҳилаҳои зерин иборат аст:

1. *Таҳияи асосҳои техникӣ-иқтисодии сармоягузорӣ.* Дар асоси нақшаи бизнес асосноккунии техникӣ-иқтисодии сармоягузориҳо тартиб дода мешавад, аммо диққати махсус ба тарафи технологияи лоиҳа дода мешавад (имконияти интиҳоби технологияи мушаххаси истехсолот ва таҷҳизот асоснок карда мешавад).

2. *Таҳияи ҳуҷҷатҳои лоиҳавӣ.* Онро ташкилоти лоиҳакашӣ, ки дар асоси конкурс интиҳоб карда шудааст, иҷро мекунад.

3. *Ҷудо кардани замин барои сохтмони объект, гирифтани иҷозатномаи сохтмон* (агар лоиҳаи инвестиционӣ сохтмонро дар назар дошта бошад).

4. *Бастанӣ шартнома.* Пудратчии сохтмон дар асоси озмун (тавассути тендер) интиҳоб карда мешавад. Бо вай дар бораи сохтмони объект шартнома баста, *сметаи* хароҷот тасдиқ карда мешавад.

5. *Сохтмони иншоот.* Дар рафти сохтмон пудратчӣ метавонад барои сохтмони коммуникатсия ташкилотҳои субпудратиро ҷалб намояд.

6. *Монтажи таҷҳизоти технологӣ, ба истифода додан.*

7. *Ташаккули сармояи корхона* (дорой ва захираҳои меҳнатӣ). Объектҳо харида мешаванд *фондҳои асосӣ* (машинаҳо, таҷҳизоти гуногун) ва ибтидоӣ *маблағи муомилот* (материалҳо барои истеҳсоли навбати якуми маҳсулот). Ҳайати кадрҳои корхона (роҳбарон, хизматчиён ва мутахассисон, коргарон) ташкил карда мешавад.

8. *Истеҳсоли намунаҳои таҷрибавии маҳсулот ва расидан ба иқтидорӣ лоиҳавӣ.* Дар аксар мавридҳо азхудкунии иқтидорҳои истеҳсоли тадриҷан ба амал омада, на дар соли ба кор андохтани истеҳсолот, балки дертар ба 100 фоиз мерасад.

3. Марҳилаи бақорандозӣ

Марҳилаи амалии давраи ҳаёт ин давраи вақтест, ки корхона то ба сатҳи тарҳрезии худ мерасад, *иқтидор* ва анҷом додани лоиҳа, яъне барҳам додани корхона. *Марҳилаи амалии давраи ҳаёт* марҳилаҳои зеринро дар бар мегирад:

1. *Истеҳсол ва фурӯши маҳсулот.* Мониторинги сатҳи талабот ба маҳсулот ва таносуби ҳаҷми истеҳсол бо ҳаҷми воқеии фурӯш муҳим мегардад.

2. *Сертификатсияи маҳсулот.* Тартиб додани ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи сифати маҳсулоти истеҳсолшуда.

3. *Таъсис додани марказҳои таъмиру хизматрасонӣ* (барои истеҳсоли маҳсулоте, ки хизматрасонӣ ва таъмиро талаб мекунад).

4. *Мониторинги ҷорӣ аз рӯи нишондиҳандаҳои иқтисодӣ* (мониторинги доимии самаранокии корхона, воқуниши саривақтӣ ба тағирёбии вазъи бозор).

5. Бархам додани лоиҳа. Қатъи истехсолот, бархам додан ва фурӯши дороиҳо.

Идоракунии лоиҳа дар ҳар як марҳилаи давраи ҳаёт хусусиятҳои худро дорад. Агар мо ҷанбаи субъектӣ-динамикии идоракунии лоиҳаро баррасӣ кунем, мебинем, ки дар марҳилаҳои пеш аз сармоягузорӣ ва сармоягузорӣ нақши асосӣ ба идоракунии сармоягузорӣ ва дар марҳилаи амалиётӣ - идоракунии сармоя тааллуқ дорад. Идоракунии хавфҳо дар ҳама марҳилаҳо мавҷуд аст, аммо рӯйхати хавфҳо тағйир меёбад. Дар марҳилаи пеш аз сармоягузорӣ, хатарҳои асосӣ бо хатогиҳо дар таҳияи нақшаи бизнес алоқаманданд. Одатан, ин хатогиҳо бо пешгӯиҳои нодуруст алоқаманданд (сатҳи пешбинишудаи талабот аз ҳад зиёд баҳо дода мешавад, меъёр кам арзёбӣ мешавад). Дар марҳилаи сармоягузорӣ хавфҳои вобаста ба сохтмон зиёд мешаванд (таъхир дар мӯҳлати ба истифода додани иншоот, мушкилот дар вақти насби таҷҳизоти технологӣ ва дар натиҷа таъхир дар расидан ба мақсади лоиҳавӣ, қувва ва талафот). Дар марҳилаи амалиётӣ сатҳи хавф умуман коҳиш меёбад, аммо хавфҳои технологӣ низ боқӣ мемонанд (хатари истехсолӣ, садамаҳо).

Дар ҳар як марҳила ҳамаи функсияҳои назорат мавҷуданд (таҳлил, банақшагирӣ, ташкил, назорат), аммо мазмуни мушаххаси ин функсияҳо гуногун аст.

Ҷанбаи функционалӣ-динамикии идоракунии лоиҳаи сармоягузорию дар ҷадвал дидан мумкин аст.

Ҷанбаи функционалӣ-динамикии идоракунии лоиҳаи сармоягузорӣ².

1. Басовский Л. Е., Басовская Е. Н. Экономическая оценка инвестиций: Учеб. пособие. — М.: ИНФРА-М, 2014. — 241 с.

Марҳилаи давраи ҳаёт	Функцияи назорат	Намуди кори идоракунӣ
Пеш аз сармоягузорӣ	таҳлил	- тадқиқоти маркетингӣ; - таҳлили имконпазирии лоиҳа; - таҳлили муқоисавии ҳамаи манбаъҳои имконпазири сармоягузорӣ ва интихоби манбаи оптималӣ; - таҳлили муқоисавии вариантҳои имконпазири ҷойгиршавии минтақавии иншоот; - интихоби дизайнер.
	банақшагирӣ	тартиб додани схемаи маблағгузорию маблағгузорию асосӣ; таҳияи нақшаи бизнес; таҳияи супоришҳои тарҳрезӣ;
	ташқил	- дар байни субъектҳо бастанӣ шартномаҳои зарурии <i>фаъолияти сармоягузорӣ</i> ; - гузаронидани озмун барои корҳои лоиҳакашӣ; - бо лоиҳакаш бастанӣ шартнома.
	назорат	натиҷаҳои ҳамаи корҳои дар боло зикршударо назорат мекунад
Сармоягузорӣ	таҳлил	таҳлили оперативии вазъи кунунӣ;
	банақшагирӣ	- банақшагирии истеҳсолот; - банақшагирии хариди амвол; - банақшагирии хоста гирифтани ва таълим
	ташқил	тадбирҳои амалии ташкили лоиҳакашӣ, сохтмон ва ба роҳ мондани истеҳсолот
	назорат	- мониторинги рафти лоиҳакашӣ, сохтмон ва ба қор андохтани истеҳсолот; - назорати ҷараёни молиявӣ.
Амалкунӣ	таҳлил	- таҳлили <i>нишондиҳандаҳои</i> фаъолияти корхона ; - таҳлили вазъи молиявии корхона; - таҳлили вазъияти бозори маҳсулоти истеҳсолшуда.
	банақшагирӣ	- банақшагирии истеҳсолот; - банақшагирии сиёсати фурӯш; - банақшагирии логистика ва ғайра.
	ташқил	амалӣ гардондани нақшаҳо;
	назорат	назорат аз болои натиҷаҳои иҷрои нақша.

Хулосаи мухтасар:

1. Давраи ҳаёти лоиҳаи сармоягузорӣ ин давраи вақт байни лаҳзаи пайдоиши лоиҳа ва лаҳзаи барҳамдиҳии он мебошад.
2. Давраи ҳаёти лоиҳаи сармоягузорӣ аз 3 марҳила иборат аст: пеш аз сармоягузорӣ, сармоягузорӣ ва амалиётӣ.

3. **Марҳилаи пеш аз сармоягузорӣ давраи ҳаёт** ин давраи вақт байни лаҳзаи пайдоиши концепсияи ибтидоии лоиҳа ва лаҳзаи қабули қарори ниҳой оид ба татбиқи он мебошад.

4. **Марҳилаи сармоягузорӣ** ин давраи вақт аз оғози корҳои лоиҳакашӣ ва ҷустуҷӯӣ то расидан ба иқтисодии лоиҳавии корхона мебошад.

5. **Марҳилаи амалкунӣ** давраи байни расидан ба иқтисодии лоиҳавии корхона ва ба итмом расидани лоиҳа, яъне барҳам додани корхона мебошад.

Адабиёти истифодашуда:

1. Басовский Л. Е., Басовская Е. Н. Экономическая оценка инвестиций: Учеб. пособие. — М.: ИНФРА-М, 2014. — 241 с.
2. Васюхин О.В., Павлова Е.А. Экономическая оценка инвестиций. Учебное пособие. – СПб: СПб НИУ ИТМО, 2013. – 98 с.